

ANKARA ŞEHİRİ İÇİNDE RASTLANAN İLKÇAĞ YERLEŞMESİNDEN BAZI İZLER VE ÜÇ ARAŞTIRMA YERİ

MAHMUT AKOK

Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü Arkeoloğu

Başkentimiz olan modern Ankara'nın sınırları içinde, topraklar altında kalmış, tarihî Ankara şehrinin bazı kısımlarına yeni binalar kurulurken rastlanmakta ve bunlar üzerinde fırsat buldukça durularak Ankara tarihinin bu safhası aydınlatılmaktadır.

Başta Maarif Vekâletinin Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü ile ona bağlı Ankara teşkilâtı olmak üzere, Türk Tarih Kurumu'nun bu işle ilgili kolları da harekete geçerek araştırmalara ödenek ve elamanlarile katılmaktadır.

Ankara şehri tarihini aydınlatmak maksadile yapılan arkeolojik araştırmalara 1931 yılından beri devam olunmaktadır¹. Bizim bu yazılarımıza konu teşkil eden buluntu yerlerinden, Maliye Meslek okulu (Atatürk Kız Enstitüsü) ön avlusu 1944 'de, Soğukkuyu'da yeni Askerî Cezaevi yeri 1946 'da ve Çankırı Caddesi doğu kenarında Nureddin Ersoy binası yeri de 1947 yılında incelenmiştir.

¹ Makridi, Ankara Höyükle:indeki hafriyata dair, Maarif Vekâleti Mecmuası 6, 1926 s. 38 ve Archäologischer Anzeiger 45. s. 479.

Kurt Bittel, Archäologischer Anzeiger, 47, (1932) s. 256-259.

Knut Olof Dalman, 1931'de Ankara'da meydana çıkarılan asarı atika, T. T. A. ve Etnoğrafya Dergisi I.

Dr. Hamit Koşay, Ankara Gazi Orman fidanlığında bulunan eserler, T. T. A. ve Etnoğrafya Dergisi I.

Remzi Oğuz Arık, Les Résultats de fouilles faites à Ankara par la Société d'Histoire Turque. La Turquie Kemaliste 20 - 26 Septembre 1937, s. 47-57.

Necati Dolunay, Türk Tarih Kurumu adına yapılan Çankırıkapı hafriyatı, Belleten 19. s. 261-266.

Dr. Tahsin Özgüç ve Mahmut Akok, Anıt-Kabir alanında yapılan tümülüs kazıları, Belleten 41, s. 27-56.

Bu araştırmalarımızdan sonra da şehrin diğer kısımlarında yeni yeni buluntulara rastlanmıřtır². Geniş ölçüde yeniden kurulmak mecburiyetinde olan Ankara'da modern iskânın kabuğunu istenildiği gibi kaldırıp, altında esaslı bir arkeolojik arama yapmak imkânı yoktur. Ancak, bizim örneklerini sunduğumuz gibi fırsatları gözleyip, şüpheli noktalarda yeni binaların kurulacağı zamanı bekleme mecburiyeti vardır.

Bizim üzerinde durmak fırsatını bulduğumuz yeni üç kazı yeri, Türk Tarih Kurumu'nun yıllarca devam eden araştırmalarıyle ortaya çıkarılan Roma Çağı hamamı çevresine dahil iskân alanlarından sayılmaktadır³ (Res. 1). Yeni buluntularımızla, büyük hamam çevresinde İlkçağ Ankara'sının yerleşmesinden geniş alanlara işaret etmiş oluyoruz.

Bu yazılarımızda açıklıyacağımız yeni araştırma yerleriyle, bizden önce görülmüş ve araştırma sahamızla ilgili diğer buluntu yerlerini bir haritada toplıyarak, modern Ankara şehrinin bir kısmı altındaki İlkçağ yerleşmesinin önemli bir parçasına da işaret etmiş bulunuyoruz (Res. 2). Bu haritamızla Ankara'da arkeoloji araştırcılarının dikkatlerini bu bölge üzerine çekerek, ileride önemli buluntuları verebilecek alanı da göstermiş olmaktadır.

şehir içindeki bu araştırmalara mimarlık kalıntılarının görülmesiyle başlanıyorsa da, her inceleme yerinde diğer maddî belgeler de dikkatle ele alınmakta ve bu suretle fazla tahribe uğramış mimarlık buluntuları bu küçük eşya delâletile tarihlenebilmektedir.

şimdi büyük hamam binasına en yakın olan araştırma yerlerinden başlıyarak konumuzu gözden geçirelim:

² Bizim bu araştırmalar sırasında ve ondan az sonra Ankara içinde daha bir çok buluntuların şahidiyiz. Bunlardan biri, Ankara Arkeoloji Müzesi idaresi tarafından yerinde incelenmiş olan, şehir belediye binasının kurulduğu yerde, temel kazılarında zuhur eden Romalı çağı iskânıdır. İkincisi Ulus matbaasının ek yapısının temellerinde bulunan ve M. S. dördüncü yüz yıla ait olduğu arkeolog Necati Dolunay tarafından kabul edilen yerleşme yeridir. Burada şayamı dikkat mozayik döşemeler bulunmuştur. Üçüncüsü Ankara'nın yeni telefon santral binası arkasında klâsik çağ iç kalesinden parçalara rastlanmıştır. Bu konu da, arkeolog Nureddin Can tarafından yerinde incelenmiştir. Dördüncü olarak Ortaçağ iç kalesinin batı güneyinde arkeolog Nezih Fıratlı tarafından görülen tipik klâsik çağ kale duvarı parçası ile tiyatro olması kuvvetle umulan yuvarlak plânlı yapıların bakiyeleri bulunmuştur.

³ Necati Dolunay, Belleten 19, s. 261-266.

I. MALİYE MESLEK OKULU (ATATÜRK KIZ ENSTİTÜSÜ) ÖN AVLUSUNDA BULUNAN YERLEŞME YERİ :

1944 yılı sonbaharında Çankırı Caddesinin kuzey-batı kenarında, Maliye Meslek Okulu ön avlusunun düzenlenmesi için toprak tesviyesi yapılırken bazı eski mimarlık izleri görülmüştü. Türk Tarih Kurumu adına yapılan kazılarla meydana çıkarılan büyük hamam harabesine bitişik olan bu arsa üzerinde esasen hassas bulunduğundan bu fırsattan faydalanıp bir araştırma yapılması uygun görüldü.

Mimarlık buluntuları : Türk Tarih kurumu adına 1938—1943 yılları arasında devam eden kazılarla Ankara'nın İlkçağı'na ait tarihin değerli bir anıtı olarak meydana çıkarılan, büyük Roma hamamının çalışmaları sırasında elde edilen plânın bazı özellikleriyle simetrik olabileceği düşünülmüştü. Bunun için yeni araştırma alanında, büyük hamam binasının doğu kanadına rastlamak ümidi fazla idi. Okul avlusundaki kazılarımız ilerledikçe düşündüklerimizin tamamen aksine bu kısımda; çeşitli plân ve yapı özellikleri gösteren binalarla sokaklara rastlanmıştır. Bu suretle aslında simetrik olmak üzere tertip edilen büyük hamam plânının ancak bir kısmının tatbik edildiğini anlamış bulunuyoruz (Res. 3). Büyük hamam bugüne kadar tesbit edilen plânı —küçük eksikleriyle— tam karakterli bir Roma hamamı yapısıdır.

Hafriyatla işe müdahalemizden evvel, Meslek Okulu önündeki beton yollar, büyük masraflarla tanzim ve ikmal edilmiş bulunduğundan kazılarımızı bu kısımlara doğru genişletmek ve uçlarını görebildiğimiz önemli bina guruplarının tam plânlarını tesbit etmiye imkân olamamıştır. Hızla yapılmakta olan toprak düzenlenmesi sırasında, geniş ön avlunun her tarafında eski yerleşmenin kalıntıları bulunduğu heyetimiz müşahade etti ise de, istenilen şekilde tesbiti mümkün olamamıştır. İlişik olarak sunduğumuz ve mimarlık buluntularını gösterir plânda gözden geçireceğimiz her çeşit tesislerle bir mahalle parçası içinde bulunduğumuz anlaşılacaktır (Res. 4-5).

A- işaretli bina izleri, kazı yerinin en üst seviyesinde bulunan bir yapıya aittir. Kullanılmış olan malzeme ve görülen işçilik bakımından bu binanın Roma'lı çağın en son devresinde kurulduğunu anlatmaktadır. Duvarlar, alelâde moloz taş ve kireç harcile yapılmıştır. Bu binanın mahiyetini aydınlatılabilmek için ileride arkeolojik sahada bir araştırma yapmak lâzım gelecektir.

B- işaretli kısımda; itinasız bir şekilde yapılmış bir ek duvar parçası bulunmuştur. Bu alelade bir yapıdır. Taş örgüleri için, çamurdan harç kullanılmıştır.

C- işaretli yerde, iç tarafı muntazam horasan harcile sıvalı bir odanın doğu-güney parçası görülmektedir. Burada 2,50 m. den fazla yükseklikte duvarlara rastlanılmıştır. Duvarlar (kör duvar) tekniğinde, yani dış yüzleri intizamsız ve iç tarafları düzgün örülmüştür. Bu yapının taban döşemesi de duvarları gibi Horasan harcila sıvalıdır. Duvarın orta kısmında "Plastr.,, şeklinde yarım direk çıkıntıları bulunduğu göre odanın orta yerinde bir takviye kemerinin olduğu anlaşılmaktadır. Üstü de yarım daire kesitli bir tonozla örüldüğü tahmin edilmiştir. Bütün yapı özelliklerinden de anlaşıldığı üzere bu bina küçük bir sarnıç veya su deposundan parçadır.

D- ile işaret edilen duvar kısmı, A- işaretli duvara, sonradan ek bir parça olarak yapılmıştır.

E- işaretli yerde, bir su savağı (taksim yeri) kalıntısı görülmüştür. Evvelki kazılar sırasında bu sahanın kuzey-doğusunda, buna benzer su savağı ve künklere çok sayıda rastlanmıştır. Bu tesisatin, büyük hamam binası kısmen veya tamamen kullanılmaz bir hale geldikten sonra, ona getirilmiş olan sulardan faydalanmak kasdile kurulmuş olduğu bir gerçektir. Bu gibi tesisler her bakımdan zamanımıza pek yakın şeylerdir.

F- işaretli duvar parçası diğer yapılarla kıyaslanınca alelade bir mahiyet göstermektedir. Taş örgüler kireç harçla yapılmışsa da hiçbir vakit G ve C işaretli yapılara uymamaktadır.

G- ile işaretlenen yerde önemli bir binanın köşesile muntazam yapıda iki duvarına rastlanmıştır. Bu binanın plân bakımından açıklanması için Maliye Okulu'nun beton yolların bir kısmın altını açmak zarureti vardır. Duvarların alt kısımları Ankara taşı ve kireç harcile yapıldığı gibi, üst seviyesinde de dört sıra ince tuğla ile örülmüş kuşak görülmektedir. Yapı karakterile, bu duvarlar Roma'lı çağının bir şaheseri olan büyük hamam binasına uymaktadır. G. İşaretli duvarlardan doğuya rastlayan parçada iki pencere yeri de tesbit edilmiştir. Pencere boşlukları sonradan alelade duvar şeklinde kapatılmış olduklarına göre, bu yapının daha son çağlarda şekil değişikliğiyle kullanıldığını anlatmaktadır.

H- ile işaretli duvar da, G işaretli parçalara uygun durum ve yapıdadır. Her iki binanın birbirine gerek istikamet ve gerek yapı malzemesile uyması, bir tek yapıya ait olduklarını anlatmaktadır. H duvarının üzerinde de iki kapı veya pencere boşluğu yeri vardır. Bunlar da sonradan ve alelâde bir şekilde örülmüştür. H ve G yapıları, yön bakımından da büyük hamam binasına uygun düşmektedir. Şu halde bu binalar, büyük hamam ile çağdaş ve komşu yapılar olmalıdır.

I- işaretli yerde; H duvarının altına açılmış ve yanındaki bodrum aralığı ile bağlanan bir geçidin üst kemeri bulunmaktadır.

J- ile gösterdiğimiz yerde, H duvarına sonra yaslandırılmış bir duvar parçası bulunmaktadır.

K- kısımda, önemli parçaları Beşinci Ortaokul (yeni maliye okulu) yan avlusunun toprakları altında kalan bir binanın batı-güney köşesi bulunmuştur. Bu bina, L ile gösterdiğimiz kısımlarda bir takım kemerli geçit ve bölümlerle, H duvarına bağlanmıştır. İki bina arasından faydalanmak kasdile tertip dilen yapı tarzından, bu sahada sıkı bir iskânın olduğu mânasını çıkarmaktayız. Bölme duvarları ile geçitlerin üstlerini kaplıyan kemerler itinalı bir işçilikle meydana getirilmiştir. Alt katın bu kalın duvarların üst kısımlarında, oldukça ağır yapıların bulunduğu zannedilmektedir.

M- ile işaretli kısımda, doğudan batıya uzanan ve büyük kıtada taş bloklarla mozayik biçiminde döşenmiş kaldırımli bir yol parçası bulunmuştur. Yön bakımından büyük hamam binasile diğer komşu ve çağdaş olan yapılara uygun düşmekte ve doğudan batıya doğru hafif meyilli olarak kurulmuş bulunmaktadır. Döşeme taşları, tuğla kırıkları ve iri kumla sertleştirilmiş bir toprak üzerine yerleştirilmiştir. Küçük bir parçası tarafımızdan görülen bu kaldırımli yol, her bakımdan Roma'lı çağında tanıdığımız kaldırımli yolların aynıdır⁴.

Maliye Meslek Okulu (Atatürk Kız Enstitüsü) ön avlusunun bir kenarında ve oldukça dar bir alanda görebilmek fırsatını bulduğumuz ve tam mânasile bir mahallenin çeşitli yapılarını ve sokaklarını ifade eden bu yerleşmeyi, avlunun henüz tamamen araştıramayan

⁴ Francesco Pellati, Les Nouvelles découvertes archéologiques en Italie. 2. Edition traduit par M. Ch. Berlin, s. 73 ve resimler.

diğer kısımlarına da teşmil edebileceğimiz gibi, avlu dışında kalan yol ve diğer arsaların altında da bu mahallenin parçalarının bulunduğunu düşünebiliriz⁵. Netekim, aynı kazı sırasında Güneye açılan yol ve döşenen elektrik tesisatı dolayısıyla yapılan kazılarda bu sahanın tamamen eski yapıların parçalarıyla kaplı olduğunu tesbit etmiş bulunuyoruz. 1936 yılındaki araştırmalarda⁶ bu mahallenin Çankırıkapı büyük hamam sahasının batı-güney alanlarına yayıldığı da görülmüştür. Aşağıda da yazılarımızda açıklayacağımız, veçhile Soğukkuyu mevkiinde yaptığımız araştırmalar, bu mahallenin batı-güneye doğru uzayıp gittiğini gösterecektir.

Küçük buluntular: Maliye Meslek Okulu (Atatürk Kız Enstitüsü) avlusunda yapılan kazılarda yalnız mimarlık parçalarının durumunu aydınlatmak ve kısa bir zamanda işi başarmak amacı görüldüğünden, geniş sahaları açmaktan ziyade, beliren duvar etrafında darca hendekler yapmak suretile basit ve araştırma yolu tutulmuş olduğundan, elimize az miktarda küçük eser geçmişse de, bulduğumuz mimarlık parçalarını aydınlatacak her çeşit maddî kültür belgesine sahip bulunuyoruz. Bu kazı yerinde bulunan ve üzerlerinde durulmağa değer parçaların başlıcaları, pişmiş topraktan olan çanak-çömleklerle yağ kandili gibi şeylerdir. Bulunan çanak-çömlekler arasında pek az sayıda bütün kaplara rastlanmıştır (Res. 12). Çanak-çömlekleri biçim bakımından başlıca üç gurup içinde tophyabiliriz;

- 1 — Küçük ve büyük boy testiler.
- 2 — Çömlek ve kâseler.
- 3 — Tabak ve çanaklar.

Destilerin çoğu kırmızı astarlıdır. Çamurları ince kalitede hazırlanmıştır. Ele geçen örnekler arasında bir tanesinin dış yüzünde başka tonda ve yine kırmızı renkli çizgi süsleri görülmüştür, (Res. 12) testi gurubu arasına koyabileceğimiz topraktan yapılmış şişelerde vardır. Küçük testiler arasında ağız kenarları Akıtacaklı olanlar da görülmüştür. Testilerin kulupları oluklu ve kabartmalıdır. Dipleri bazen düz ise de bir çoklarında yayvan kaideler ve halka dipler görülür.

⁵ Kazı yerimizin pek yakınında ve yine Çankırı Caddesi üzerinde Bay Abdurrahman Güven tarafından yaptırılan otel binası yerinde de yeniden ve dikkatle durmaktayız. buçağa ait bazı duvarların burada da görüldüğünü söyleyebiliriz.

⁶ Remzi O. Arık, La Turquie Kemaliste s. 47-57.

Çömlek ve kâse çeşitleri çoklukla kırmızı renktedir. Bazılarının dış yüzlerine ayrıca kırmızı ve koyu kırmızı renkte astar sürülmüştür. Çömleklerin ağızları oldukça geniş, kenarları dışa doğru taşkıncadır. Karınları yuvarlak ve dirseklili olan çeşitleri vardır. Bazı çömlekler tamamen kulupsuz oldukları halde bir kısmının kulpları şerit biçimlidir. Bir kısım çömleklerin çamurları kaba hazırlanmış ise de, bir kısmının ince ve süzölmüş topraktan yapıldığı görölmüştür.

Kâselerle çömleklerin dipleri çok defa düz ve geniştir. Bazılarında halka dipler de bulunur.

Tabak ve çanak nevinden pek az parça bulunmuştur. Bu gurup kaplar arasında "Terrasigillata,, denilen örneklerin parçaları da görülür.

Maliye Meslek Okulu ön avlusunda rastlanan çanak-çömleklerin benzerleri, Ankara'mızın büyük hamam harabesi arasında bol miktarda bulunmuştur. Henüz geniş ölçüde yayımı yapılmamış ise de, Müze koleksiyonları arasında bunları görüp bizimkilerle kıyaslamak imkânını bulduk. Benzeyişlerdeki ayniyet bize araştırma yaptığımız yapıların büyük hamam ile çağdaş olduğunu bütün açıklığıle göstermektedir. Esasen Kurt Bittel'in 1932 de Çankırıkapı höyüğünden toplayıp tarihlemiş olduğu çanak çömleklerle de benzerliğimiz vardır⁷.

• Şu halde, mimarlık karakterini de büyük hamam yapısına benzettığımız binalar arasındaki hayatın M. S. ikinci ve üçüncü yüzyıllarda geçtiğini kabul edebiliriz.

II. ÇANKIRI CADDESİNİN DOĞUSUNDA, NUREDDİN ERSOY OTEL VE MAĞAZA BİNASI YERİNDE BULUNAN İLKÇAĞ İZLERİ :

1947 yılı ilkbaharında, Çankırı Caddesinin Çiçek sokağına dönen köşesinde bir otel ve mağaza binası kurmak için toprak kazılması sırasında, dağınık bir manzara gösteren bazı eski yapı izleri bulunmaya başlamıştı.

Çankırıkapı arkeoloji hafriyatı alanına pek yakın olan bu yerde, büyük harabe ile komşu bazı eski yapı buluntuları ümit edildiğinden, evvelce sokağın açılması sırasında da hafriyat takip edilmiş ve bir takım duvar ve taban döşemeleri görölmüştü. Otelin temel hafriyatı sırasında, Ankara Arkeoloji Müzesinin sağladığı ödenek ve yardımcı

⁷ Kurt Bittel, Archäologischer Anzeiger, c. 47, s. 256, 259.

elemanlarla, tarafımızdan esaslı araştırmalar yapıldı. Bu küçük sahada umduklarımızın üstünde ve Ankara'mızın yerleşme tarihi için önemli mimarlık buluntularile, bunlara paralel olabilecek küçük eşya parçaları elimize geçti.

Ulus meydanından Dışkapiya (Yıldırım Bayezit Meydanı) doğru uzanan geniş asfalt yol, Çankırıkapı ören yeri hizalarında 3 metreye yakın bir yarma yaparak geçmekte olduğundan, bu kesitten Çankırı kapı höyüğünün yerleşme ve kültür tabakalarını incelemek her vakit mümkündür. Yeni araştırma yerimizin üstünde de cadde seviyesinden oldukça yüksek bir kültür toprağı bulunuyordu. Bugünkü tretuvar hizasından 50 santim kadar yüksek olan topraklar, orta çağdan sonraki zamana ait kültür katını gösterirler. Alt tabakalar ise, Selçuklu Bizanslı diyebileceğimiz Ortaçağ kültür toprağı ile Roma ve Frig olan kültürleri temsil eder.

Mimarlık buluntuları: İlk toprak düzeltmelerinden sonra dikkatimizi bu sahaya çevirdiğimizden, inşaat için yapılan toprak kazılarını sürekli kontrol altına almıştık. Kurulacak binanın batı-güney köşesinde, mevcut tratuvar seviyesinin biraz altında bazı önemli duvarların görülmesi üzerine, arkeolojik değerleri kaçırmamak kasdile bu kısımda tarafımızdan metotlu kazılara başladı.

Sahamızın tam ortasında şehir sur duvarı kalıntısı olması muhtemel geniş bir duvara rastladık (Res. 16, 17). Kuzey-batıdan, güneydoğuya uzanan bu duvar, 3,70 metre genişlikte olup, 2,60 metre ve 1,10 metre ölçülerindeyan yana iki ayrı parçadan meydana geliyordu. Asfalt yol altından geçerek direkli yol önünde de devam ettiğini ve bu suretle 40 metreden fazla uzandığını kazılarımızla tesbit ettik. Bu duvar, yapı ve malzemesi bakımından Ankara'mızda gördüğümüz Ortaçağ kale duvarlarının karakterini taşıyordu. Duvarların alt hizalarında büyük kıtada taşlar yerleştirilmişti. Duvar örgüleri arasında klâsik çağ yapılarından alınmış, yüzleri kornişli (silmeli) ve kabartmalı taşlardan parçalar görülüyordu. Ortaçağ'a ait Ankara şehrinin dış surlarından bir parçası olduğunu kuvvetle söyleyebileceğimiz bu duvar, tesbit ettiğimiz plândan da anlaşılacağı üzere, daha alt tabakalarda bulunan İlkçağ yapılarından olduğunu kazılarımızla öğrendiğimiz bazı binaların üstüne yerleştirilmişti. Bu dış sur duvarı ile alâkalı topraklar içinde Selçuklu ve Bizanslı olabilecek kültür belgelerine de rastladık. Buna göre bu duvarın yaşını da bu çağların

yaşayışile bir tutmak zorundayız. İlişik olarak sunduğumuz eski Ankara şehri haritasında da görüleceği üzere bulduğumuz duvar, haritanın (1) numara ile işaretli Çankırıkapısı ile yoğun duvar arasına düşmektedir. Hafriyat ve araştırma sahamızın ortasına rastlayan bu geniş sur duvarının kuzey doğusunda bulunan alttaki bina parçaları, sur duvarından 6 metre açıklıkta ve ona paralel bir hizada, sureti mahsusada kesilmiş gibi bulunmuştur. Yapı bakiyelerinin dışında kalan bu sahayı ana toprak derinliğine kadar takip ettiğimiz zaman, karışık bir kültür toprağı ile dolu olduğunu ve başkaca bir yerleşme izinin bulunmadığını gördük. Bu hal bize, şehrin dış yüzüne rastlayan kısımda ve sur duvarının altı metre açığında ilk müdafa hattı olarak genişçe bir hendeğin bulunduğunu hatırlattı. Kale duvarının İlkçağ yapıları üzerine oturtularak ve eski klâsik şehirden bir kısmını dışarıda bırakarak kurulması; Ortaçağ Ankara şehrinin daha küçük bir sahaya sıkıştırıldığı veyahut da iskân alanlarının müdafaaya daha elverişli sahalara kaydırıldığını anlatmaktadır.

Geniş sur duvarının altında ve iki tarafında, yapı özellikleri ve kuruluşları bakımından birbirlerinden tamamen ayrı iki bina manzumesine rastlanmıştır, ilk olarak, kuzey-doğuda görülen ve yan yana üç odası tesbit edilen bina gurubunun plân bakımından inceleyecek olursak, gerek plân ve gerek yapı hususlarile İlkçağın Romalı hakimiyeti içine koyabildiğimiz bir özel yapı ile karşı karşıya bulunduğumuzu anlarız.

Plânımızın (II) numarasile işaretlenen kısmı, zemini sağlam bir blokaj üzerine döşenmiş Horasan harcile yapılmıştır. Duvarların yüzleri sıvalı ve fresklidir. Batı duvarına açılmış bir kapı ile, tabanı tuğla döşemeli bir kısma girildiği gibi, güney duvarına açılmış daha geniş bir kapı ile de (IV) numaralı odaya girilmektedir.

(IV) numaralı odanın bir tarafı yarım daire plânlıdır. Bu yuvarlak kısmın zemin ile duvarlarının mermer plâklarla kaplı olduğunu tesbit ettik. Odanın plânı da muntazam dik dörtgen değildir. Doğu duvarı en dar ölçüde bir uzunluk gösterir. Zeminin bir kısmı blokaj üzerine Horasan döşeli olduğu halde bir kısmı, büyük Roma hamamında gördüğümüz gibi, yuvarlak tuğlalarla yapılmış sütunlar üzerinde duran taban halindedir. Duvarları sıvalı ve fresklidir.

(VI) numarada gösterdiğimiz kısımda dik dörtgen plânlı olması lâzımgelen bir başka oda vardır. Bu odanın kapısı güney duvarına

rastlamaktadır. Zemini Horasan döşelidir. Duvarları da kireç harçla sıvalıdır.

Sur duvarının doğusuna rastlayan ve alt tabakada bulunan bu yapının. doğu tarafında başka bölmelerinin olduğunu, bu kısma doğru uzanan duvar açılardan anlamaktayız, bazı odaların sıcak hava menfezlerinin de bu cihete doğru açıldığını görmüş bulunuyoruz. Bu odalar kaleye hendek açmak bahanesile ortadan kaldırılmışlardır.

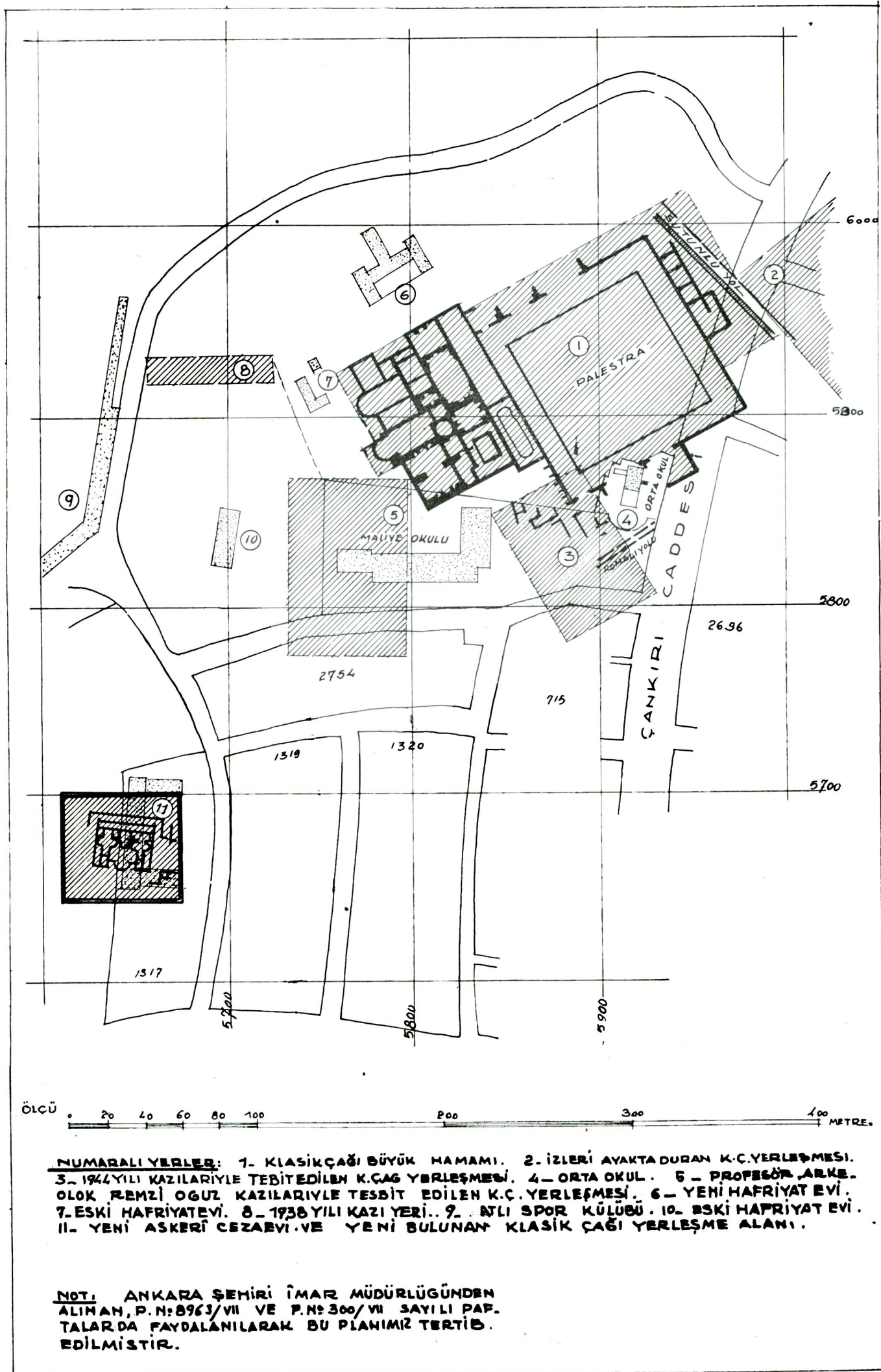
(IX) ile işaret edilen kısımda ve sur duvarile yaşıt görülebilecek bir seviyede bazı duvar parçaları da görülmüştür. Bunun mahiyetini gereği gibi aydınlatmak mümkün olamamıştır.

Geniş sur duvarının batısında ve (V) numara ile işaret ettiğimiz yapıdan bir odanın köşesi görülmüştür. Bu odada kuzeye açılan bir kapı yeri de tesbit edilmiştir. İnşaat özellikleriyle sur duvarının doğusunda bulunan binalara uymaktadır. İçinde bulunan diğer maddî kültür belgelerine göre, bunun da onlarla çağdaş olduğu anlaşılmaktadır. Duvarları muntazam örgülü ise de harç olarak çamur kullanılmıştır.

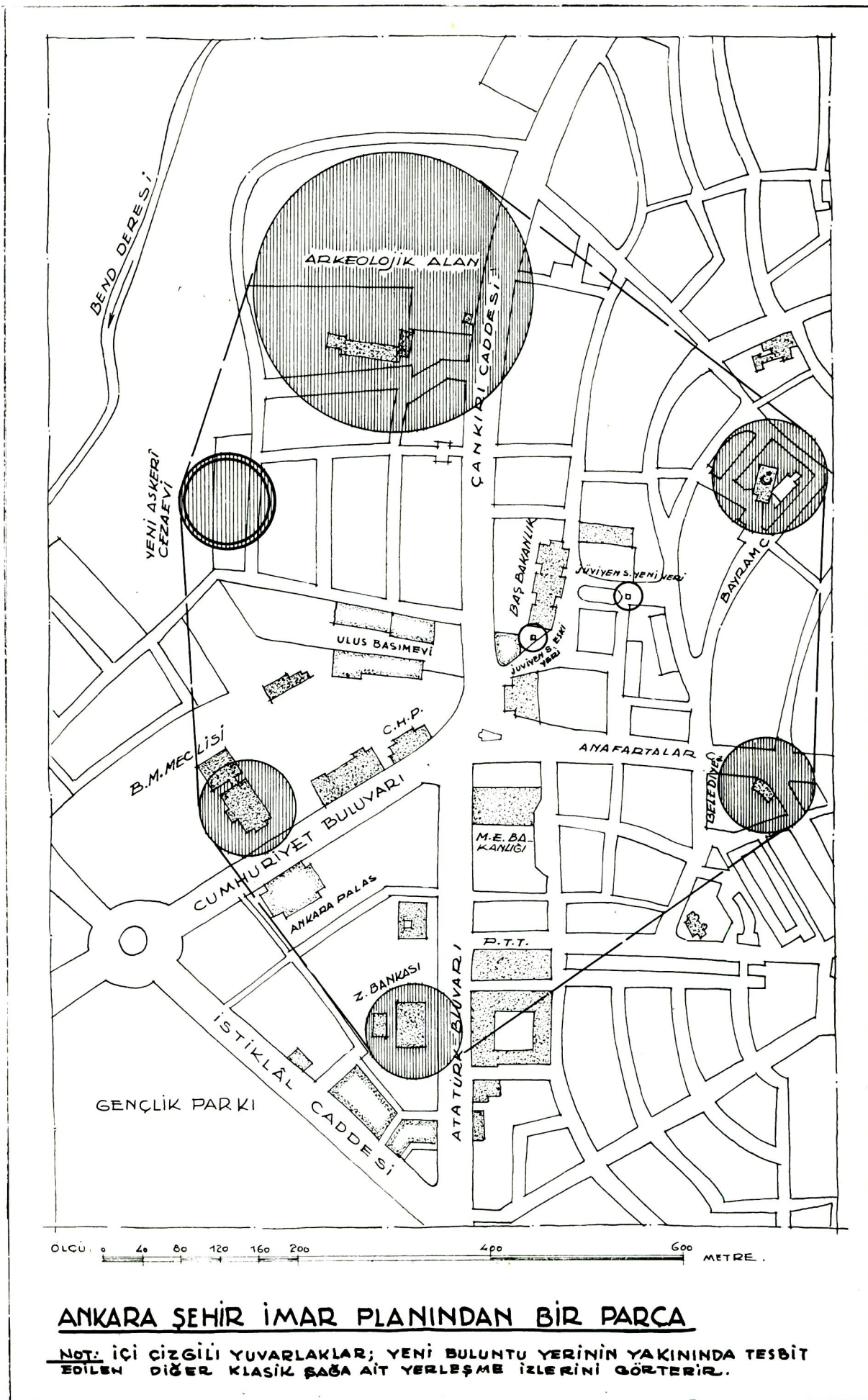
Ankarada'ki arkeolojik araştırmalar güzel bir tesadüf eseri olarak bu defa görülen, İlkçağ özel yapılarından birinin yapı hususiyetlerinden bahsetmeği yerinde buluyoruz. Bu suretle, onu bu karakterile diğer çağdaş yapılara da bağlamış olacağımız gibi, biz Ankara'mızın daha birçok örneklerini görebileceğimiz bu çağ özel yapılarını şimdiden tanıtmış da bulunacağız. Bulduğumuz tabakanın yapıcılık özelliklerini anlatabilmek için aşağıda bölümler üzerinde durmak lâzımdır:

- 1 — Duvar tekniği ve malzemesi
- 2 — Zemin döşemeleri ve ısıtma tertibatı
- 3 — Sıva, fresk ve mermer kaplamalar.

Duvar tekniği ve malzemesi: Sur duvarının doğusundaki yapıda, taş duvarlar temelden sonra 70 santim kadar yükselmekte ve orta boy yapı taşı ve kireç harçla örülmüş bulunmaktadır. Kapı kenar sögeleriyle duvarların 70 santimden sonraki kısımlarının ince, yassı tuğlalarla örüldüğünü ve kuşaklandığını gördük. IV numaralı odanın yuvarlak plânlı kısmının duvarı da tuğlalarla örülmüştü. IV ve VI numaralı odaların doğu kısım duvarlarındaki menfez kenar ve kemerlerinin tuğlalarla yapıldığı görülmüştü (Res. 20, 21). Bu binanın duvar örgülerinde ve köşe bağlamalarında intizamlı bir işçilik müşahade ediliyor ve duvarlar 90 santime yakın genişlik gösteriyordu.

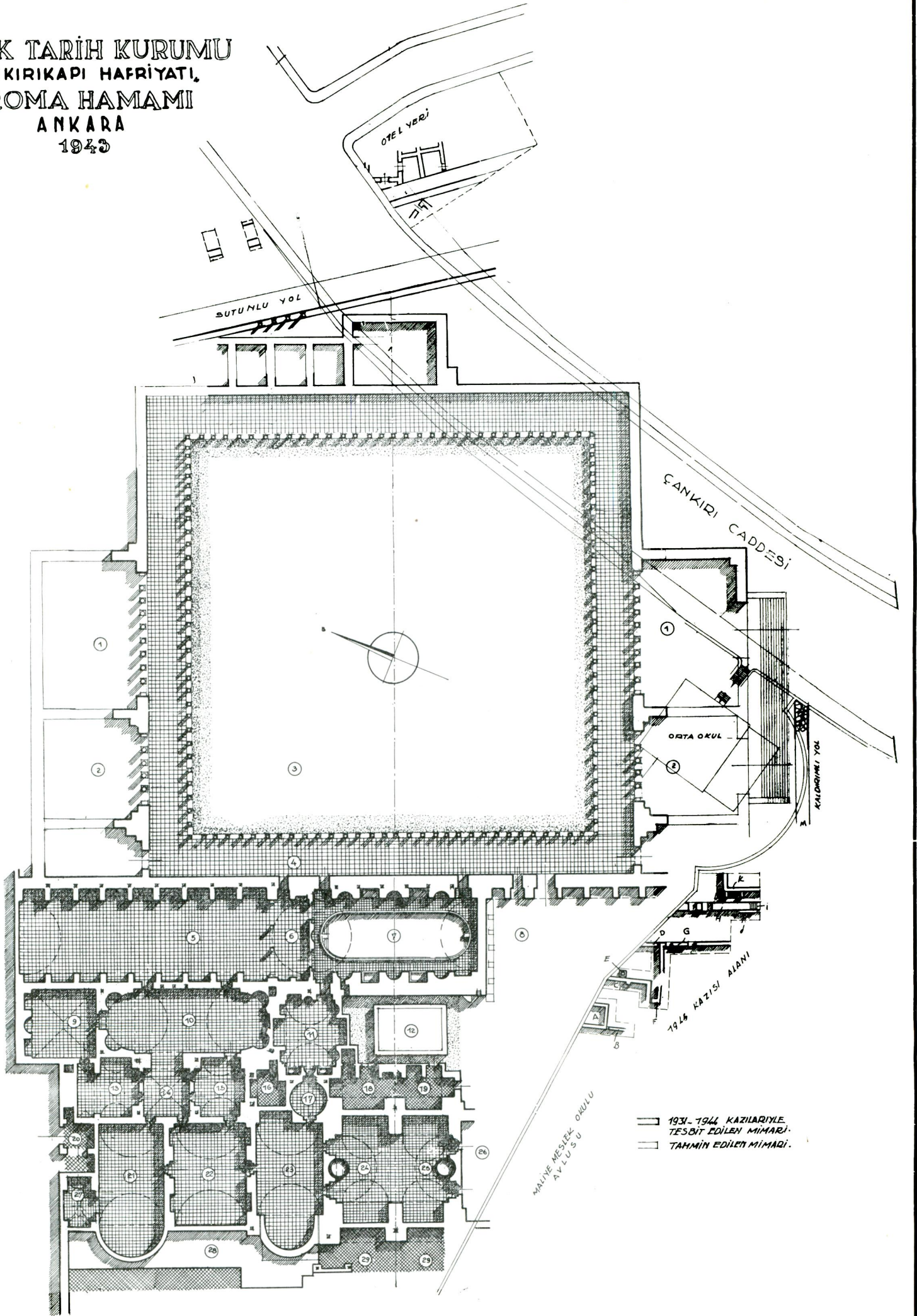


Res. 1 — Çankırıkapı arkeoloji alanı ve çevresindeki araştırmalar.



Res. 2 — Ankara şehri içinde klâsik çağın önemli iskân alanları.

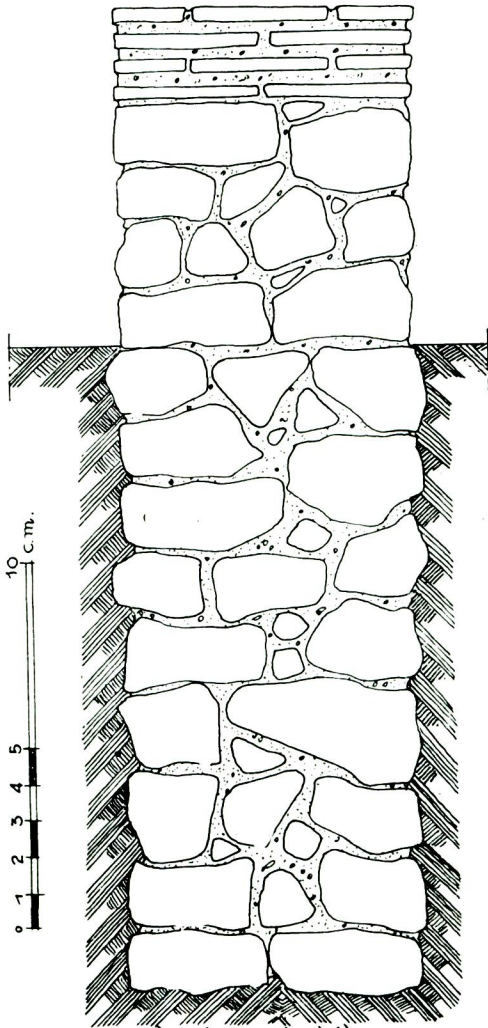
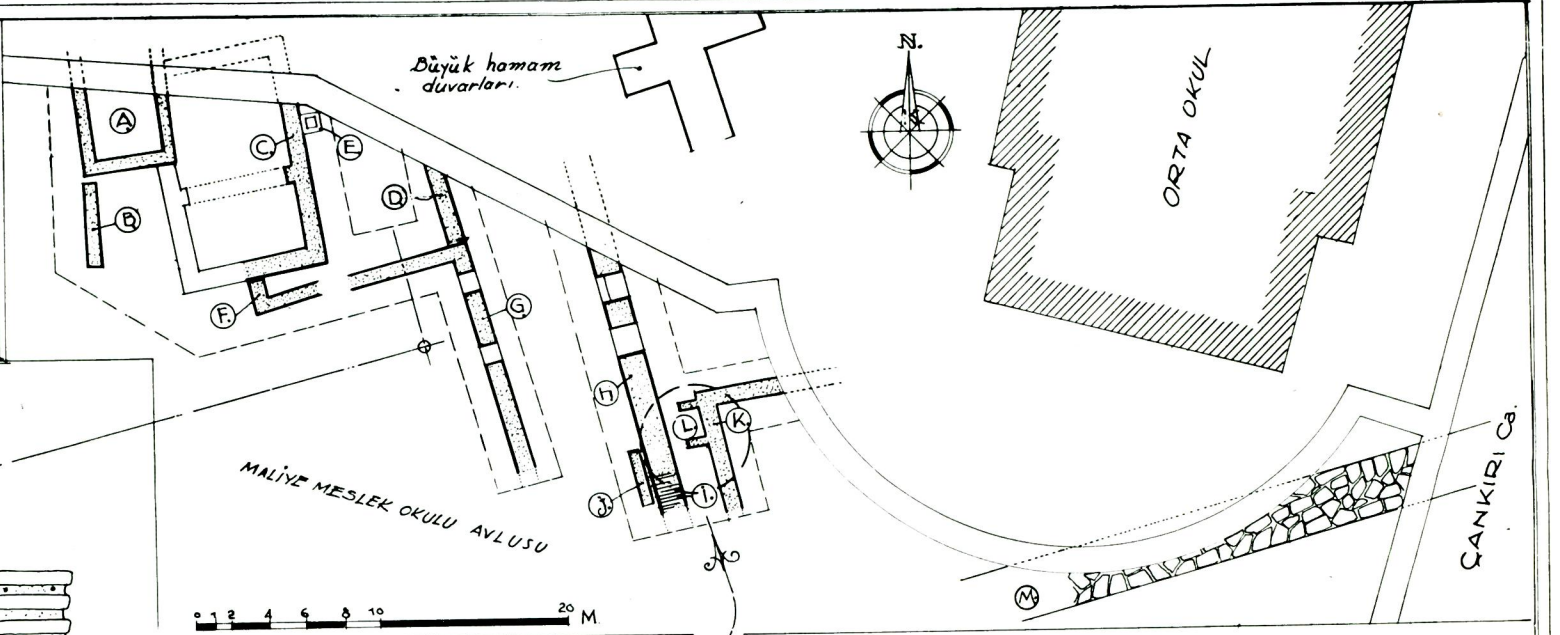
TÜRK TARİH KURUMU
ÇANKIRIKAPI HAFRIYATI,
ROMA HAMAMI
ANKARA
1943



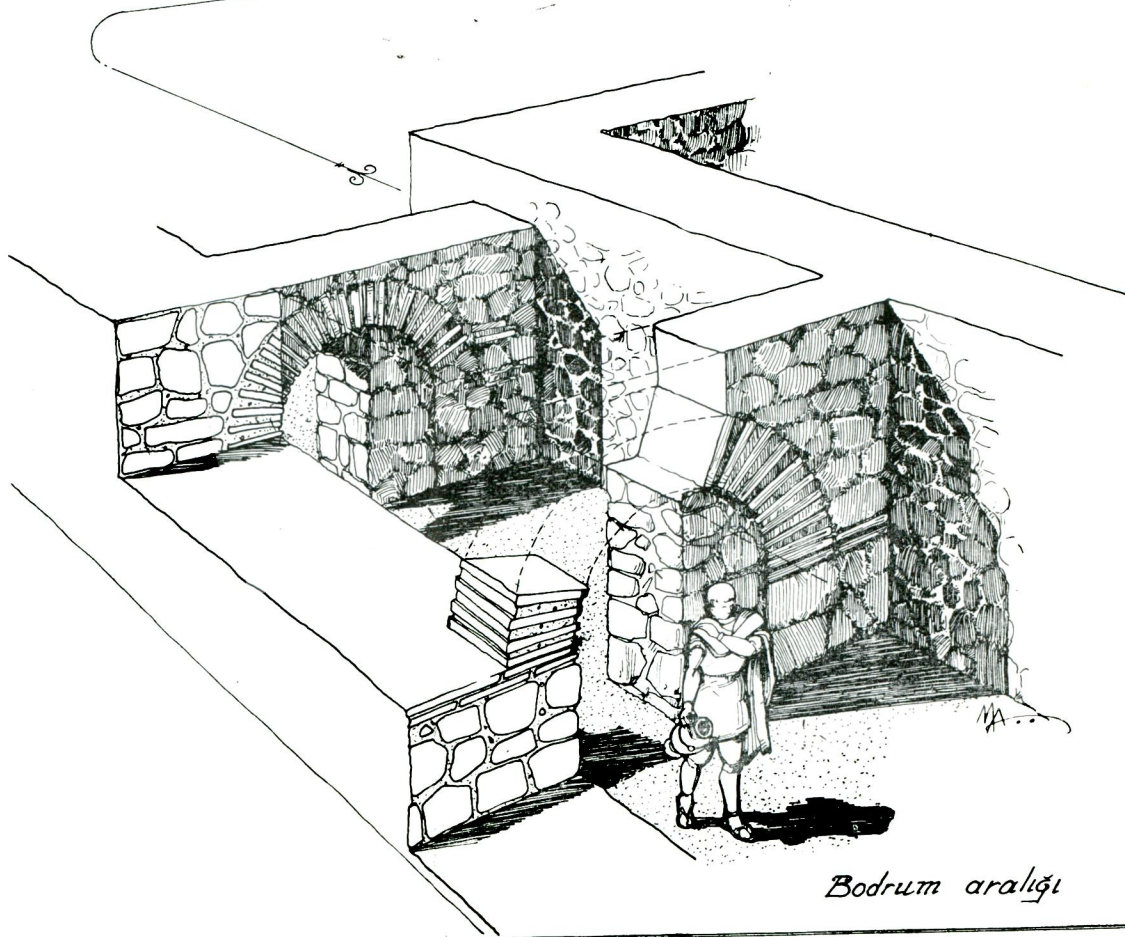
Res. 3 — Çankırıkapı ören yerindeki büyük Roma hamamı planı ve yakınındaki iki araştırma.

TÜRK TARİH KURUMU
ÇANKIRIKAPU
MALİYE MESLEK OKULU
AVLUSUNDA YAPILAN HAFRIYAT
1944

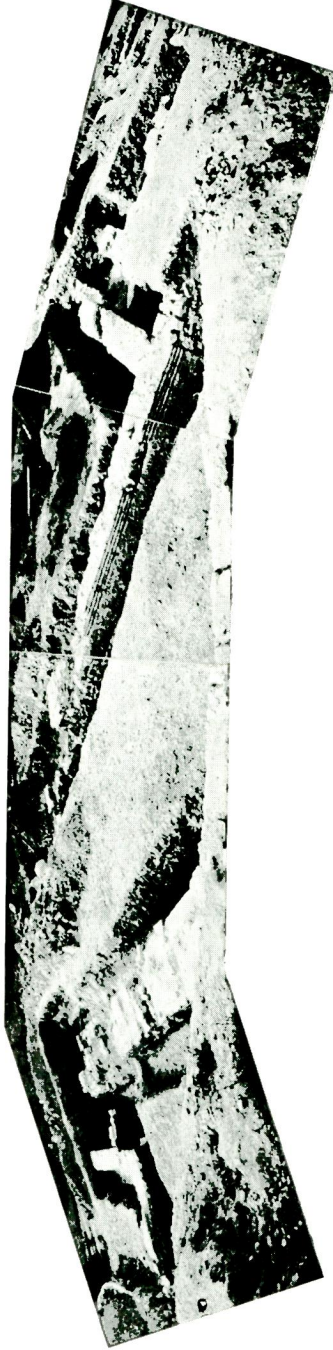
ÇİZEN: ARKEOLOĞ:
M. AKOK
3-3-1948 ANKARA



0 2 4 6 8 10 20 M

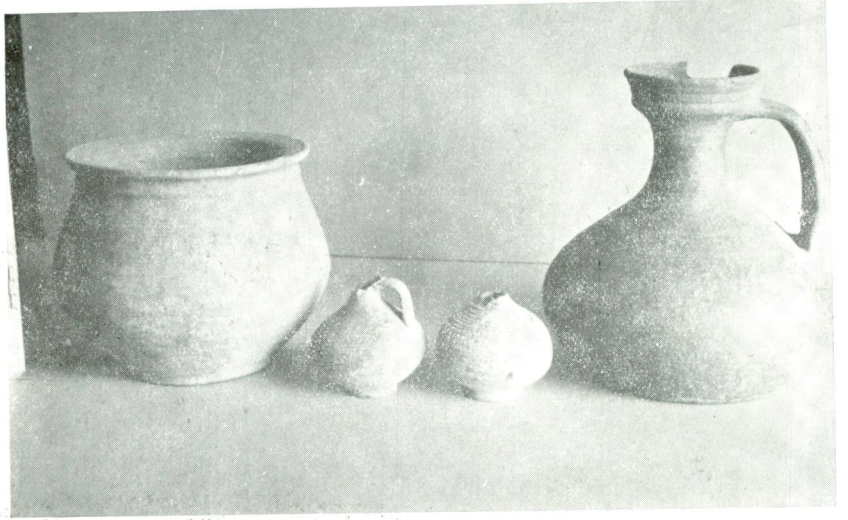


Res. 4 — Maliye Meslek Okulu ön avlusundaki mimarlık buluntular.

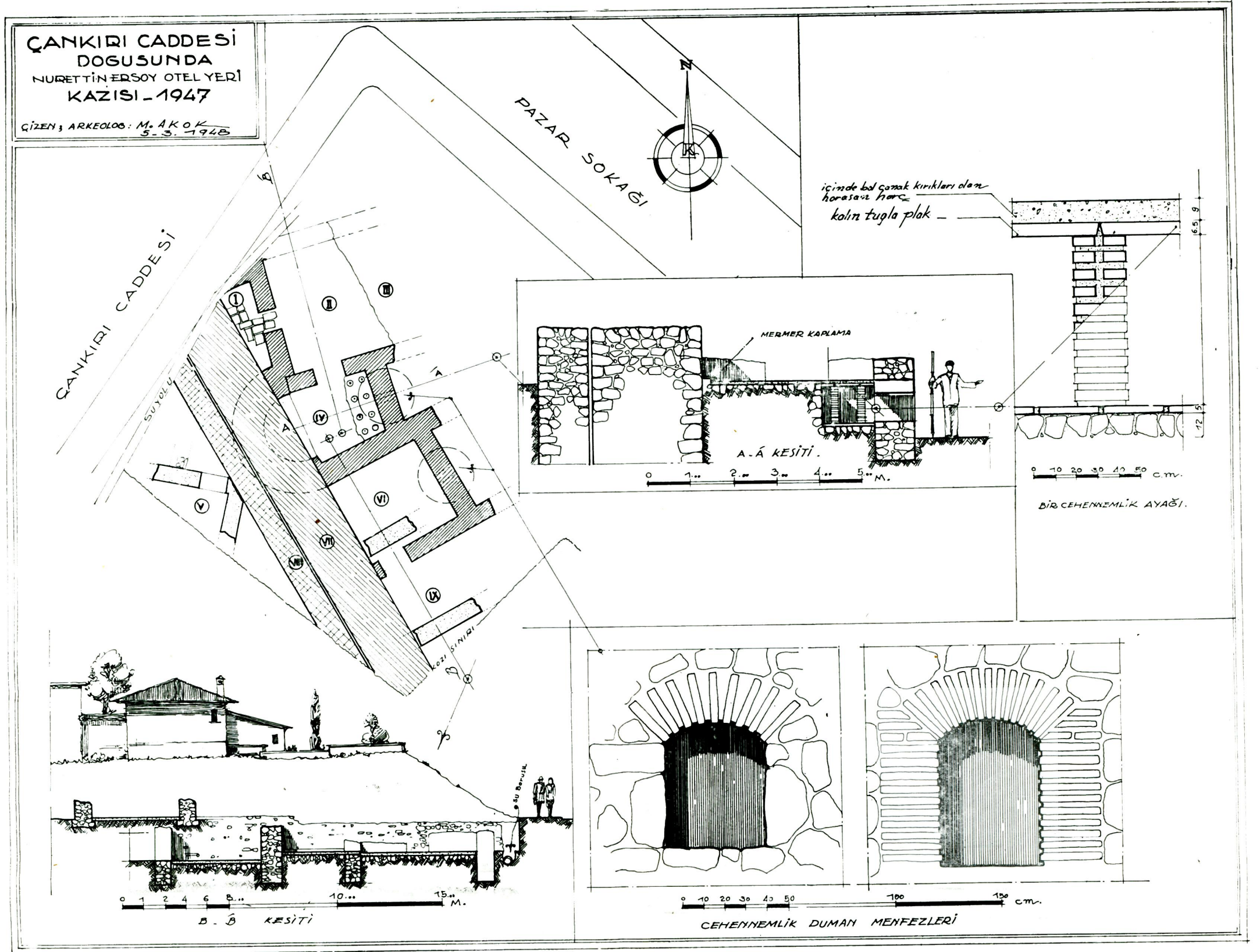


Res. 5 — Maliye Meslek Okulu ön avlusunda bulunan mimarlık buluntuların genel görünüşü.

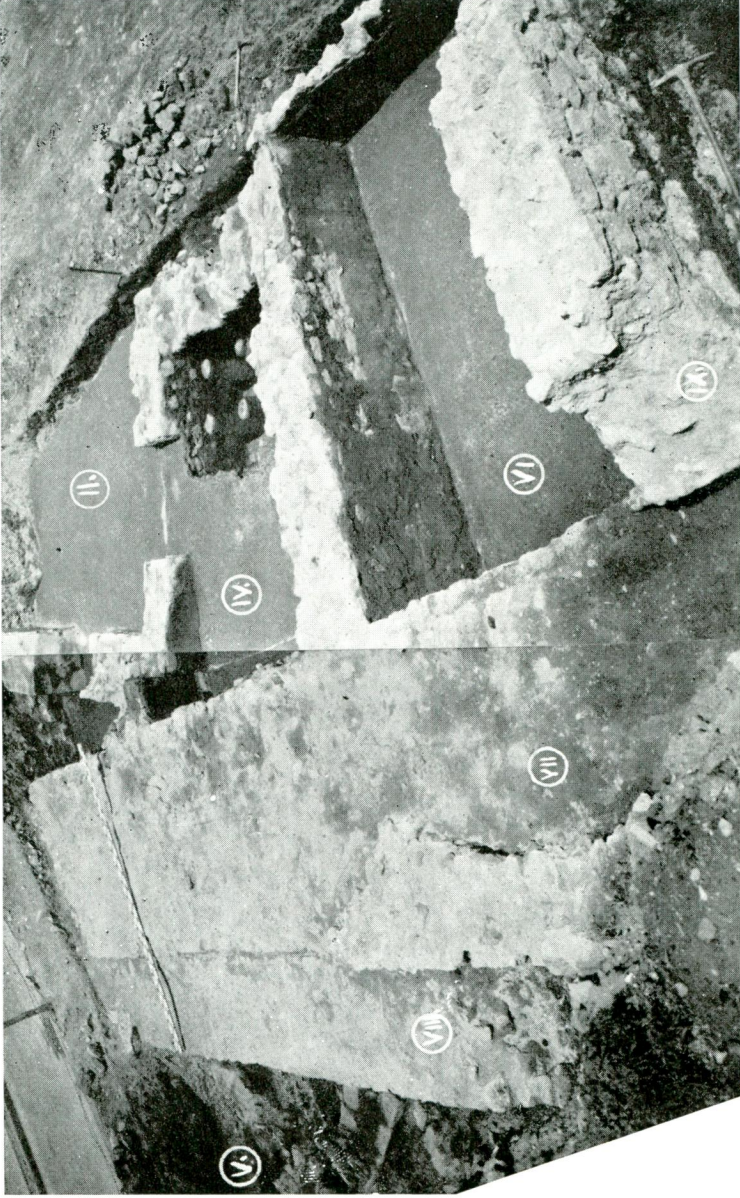
Mahmut Akok



Res. 6 — Maliye Meslek Okulu ön avlusu kazısında bulunan testi ve kavanozlar.

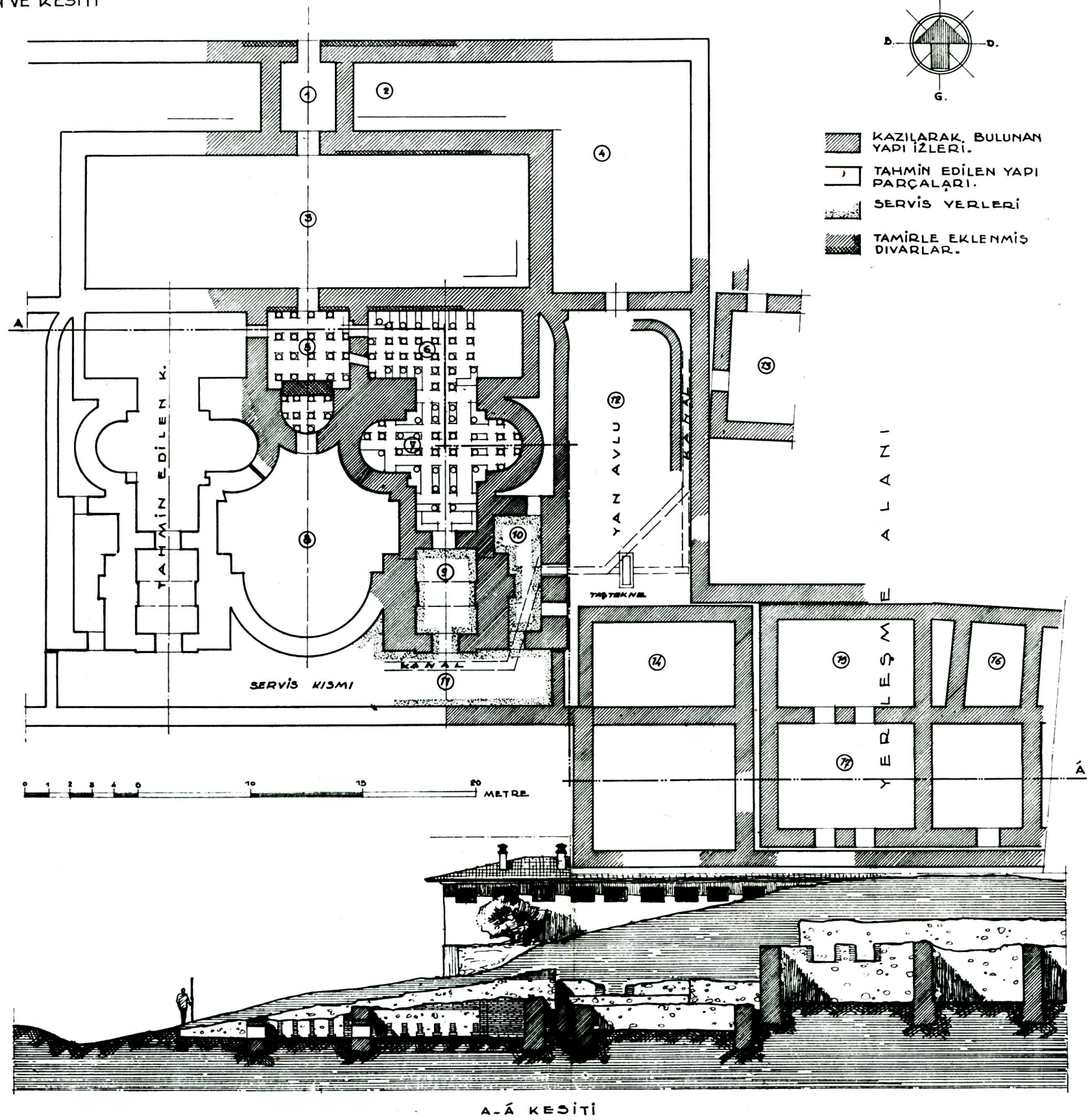


Res. 7 — Çankırı Caddesi doğusundaki buluntu yerinde görülen mimarlığın genel planı.



Res. 8 — Çankırı Caddesi doğusundaki yerleşme yerinde görülen kale duvarı ve alttaki klasik çağ yerleşmesinin güney doğudan görünüşü.

ANKARA - SOĞUKKUYU
ASKERİ CEZAEVİ YERİNDE
BULUNAN
KLASİK ÇAĞ HAMAMI
PLAN VE KESİTİ



Res. 9 — Soğukkuyu yeni askeri cezaevi yerinde bulunan klâsik çağ yerleşmesinin genel plânı ve kesiti.



Res. 10 — Küçük Roma hamamının batıdan genel görünüşü.

Mahmut Akok



Res. 11 — Soğukkuyu araştırma yerinde bulunan ayaklı yağ kandili.

Duvar örgüleri arasında itina ile hazırlanmış beyaz renkte bir kireç harç bulunuyordu.

Zemin döşemeleri ve ısıtma tertibatı: Plânımızın II, IV, ve VI numaralı odalarının Horasan harcile döşeli olduğunu yukarıda yazmıştık. Bu Horasan döşemeler her tarafta —yalnız IV numaralı odanın bir kısım tabanı hariç— taş blokaj üzerine oturtulmuştur. Horasan harcın içinde bol miktarda çanak çömlek parçaları bulunmakta ve bir nevi çanak kırıklarile muzayik döşeme yapılmış olmaktadır. Döşemelerin üst yüzleri perdahlıdır.

IV numaralı odanın yuvarlak plânlı kısmının zeminini mermer kaplı olarak bulduk. Bu zemin, oda döşemesinden 15 santim kadar yüksekçe bir sed teşkil ediyordu.

IV numaralı odanın doğu kısmında 8 adet yuvarlak tuğlalarla örülmüş ayaklara oturtulmuş bir taban görülmüyordu. Ayaklar üstüne kalın ve geniş tuğla plâklar konup üzerlerine de horasan harç döşenmişti. Bu suretle tabanın bir kısmın altı boş bırakılarak doğu kısmından gelen sıcak hava ile ısınılmakta idi⁸. Ankara'mızda özel bir yapıda bu çeşit ısıtma tertibatı ilk defa görülmektedir. Bütün inşa özellikleriyle bu ısıtma tertibatı büyük hamam binasının bu nevi tesislerine benzediği gibi aşağıda açıklayacağımız, küçük Roma hamamının ısıtma tertibatına da benzemektedir. IV numaralı oda ısıtma bakımından bu yapının en geride bulunan bir kısmıdır. Ve daha çok sıcak olması lâzım gelen tarafların doğu cihetindeki bölmeler ve odalar olmasını icabetmektedir. Ankara'mızın iklim şartlarına uygun ısıtma tertipli en eski özel bir yapısını bu kazı, bize ilk defa olarak kazandırmış bulunmaktadır.

Sıva, fresk ve mermer kaplamalar: Muntazam örülmüş duvar yüzlerine evvelâ irice kumlu bir kaba sıva yapıldıktan sonra bu sıvaların pürüzlü bırakılan dış yüzleri üzerine 2.5 santim kalınlık gösteren ince samanla karıştırılmış bir çamur harç sıvanmıştır. Bunun da üstüne 1,5 santim kalınlık da kumlu kireç sıva yapılmış ve en üstüne de 3 milimetre tutan kalınlıkta ince ve kıtıklı fresklerin altı hazırlanmıştır. Fresklerden ancak 60 santim tutan ve duvarların tabana

⁸ Dördüncü Türk Tarih Kongresine sunduğum Ankara'daki araştırmalarımızı özetleyen tebliğimde bu hususta düşüncelerimizi ileri sürdüğümüz zaman değerli Profesör Arif Müfit Mansel bu gibi sıcak hava tesislerinin Cermanya'daki Romalı yapılarda bulunduğu işaret etmişlerdir.

yakın (Lambri) diyebileceğimiz kısımlar görülmüştür. Bunlardan II. numaralı odada bulunanlar yeşil somaki taklidi, IV numaralı odada onlardan beyaz ve boz mermer taklidi yapılmışlardır. Bunların üst taraflarında geometrik süsler görüldüğü gibi, daha üst kısımlarda insan ve hayvan tasvirlerinin bulunduğunu düşünebiliriz.

Kazılarımız sırasında ve bilhassa doğudaki odalar içinde çeşitli ölçülerde kaplama işine yarar mermer parçalarına rastlanmıştır. IV numaralı odanın yuvarlak kısmı zemininde ve duvarlarında bu kaplamaları yerinde tesbit ettik. Mermerler arasında üzerleri silmeli, kabartmalı ve yazılı Plastr başkklarile, süslü kaplamalara da rasladık. Bilhassa mermer parçaları büyük hamam harabesinde bulunan kaplamalara tamamen benzemektedir. Bu cihetten de üzerinde durduğumuz yapının hamam binasile çağdaş olduğu anlaşılmaktadır.

Küçük buluntular: Çankırı caddesinin doğusundaki kazı yerinde çeşitli küçük buluntular da ele geçmiştir. Bunları başhca üç gurupta topluyabiliriz.

- 1 — Pişmiş toprak eserler
- 2 — Kemik ve cam eserler
- 3 — Mermer kaplama parçaları.

Bunlardan başka 250 kadar sikke de bulunmuştur. Bu sikkelerin temizlenmesi ile raporları henüz tanzim edilmediğinden mahiyetleri hakkında kesin bir şey söylemek şimdilik mümkün değildir. Yalnız görebildiklerimiz arasında diğer belgelerin söylediklerini değiştirecek durum yoktur.

Pişmiş toprak eserler arasında ve derin tabakalarda Frig çağını karakterliyen çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır. Bu gurup seramiye benzerler, Ankara'mızın Ogüst mâbedi derin tabakalarında, büyük Roma hamamının alt seviyesinde ve Anıt-Kabir Frig tümülüslerinde bulunmuştur⁹. Bizim bu kazı yerinde bulduğumuz parçaların çoğu gri renkli kaplara aittir. Çok renkli frig çanak-çömleğinden ancak iki parça ele geçirmiş bulunuyoruz.

Frig kapları biçim bakımından tabak, kâse ve kavanoz gibi tanıyabildiğimiz şekillerdir. Bu kapların kenar profilleri itina ile çarktan çıkmıştır. Tabaklarda sade profiller, kâse ve kavanozlarda dış doğru taşkın kenarlar görülür. Dipler düz ve halka şeklindedir. Ku-

⁹ Belleten 19, s. 263; Belleten 41, s. 4-85.

lupların da çeşitli biçimleri vardır. Frig çağı kaplarının çamurları iyi ve ince hazırlanmıştır. Büyük kapların çamurunda bir miktar kum görülüyorsa da dış yüzleri ayrıca ince kille perdahlanmıştır.

Pişmiş topraktan eserler arasında Roma çağına girenleri, şekil bakımından 5 gurup içinde toplamak mümkündür.

- 1— Testiler, çömlekler
- 2— Kâseler ve tabaklar
- 3— Terrasigillata parçaları
- 4— At figürinleri
- 5— Yağ kandilleri.

Testi ve çömleklerin çoğu kırmızı renklidir. Bir kısmı da yine kırmızı renkte astarlanmıştır. Bazı küçük testilerin ağızlarında kolay akıtıma mahsus çıkıntılar vardır. Bu kapların kulupları ince oluklu zarif yapıdadır. Bazı kavanoz ve testilerin dipleri düz ve halka biçimindedir. Dış yüzleri oyma yazılarla süslenmiş kap parçaları da gördük. Çömleklerle kavanoz parçalarının arasında kalın kesitli olanlara da rastladık. Bunlar ekseriyetle büyük ölçüde kaplara ait parçalardı.

Kâse ve tabaklar çok defa kırmızı renktedirler. Büyük bir kısmı ayrıca koyu kırmızı ve kahve rengi astarlıdır. Bu kapların çamurları ince ve süzölmüş nevindedir. Çarklama işi de itina ile yapılmıştır. Pişmiş toprak kaplar arasında kâse ve kavanoz kapağı olabilecek parçalara da rastladık. Bunlar da bu çağın kap kaçağı derecesinde dikkatle yapılmış idiler.

Terrasigillata parçaları. Bu kazının bol ve dikkati çeken gurup-tur. Bu parçalar ekseriyetle, geniş kenarlı tabak, toprak tepsi ve küçük boy kâselere aittir. Üzerlerindeki kabartma süsler arasında geometrik şekilde olanlar bulunduğu gibi, Bitgi, balık ve hayvan tasvirleri de görülür.

Pişmiş toprak at figürinlerinden de birkaç parça bulunmuştur. Bunlara benzer figürinler de Ankara'mızın büyük Roma hamamı harabesinde çok sayıda bulunmuştur¹⁰. Bu at heykelciklerinin çamurları fazlasile ince kalitedir. Hayvan anatomisile koşumlar fazla şematik bir şekilde gösterilmiştir.

¹⁰ Belleten 19, Lev. LXXXIII.

Kazı alanımızda çeşitli şekil gösteren topraktan yapılmış yağ kandillerine de rastlanılmıştır. Bunlardan üst tabakalardan bulunan ve Selçuklu olması lâzımgelen üzeri yeşil sırlı olandan gayrisi, kırmızı renktedir. Bir kısımda kırmızı veya kahve rengi astarlıdır. Res. 31 de 1, 2 ve 4 No. ile gösterilen kandil ve parçaları, British Museum kataloğunu, Romalı çağının M. S. üçncü yüzyıl örnekleri arasında benzerler ¹¹.

Kemik eserler günün yaşayışına uygun, delikli ve toplu süs iğnelerile, çuvaldız ve biz ve düğme gibi eşyalara ait parçalardır. Bu neviden kemik parçalarına büyük hamam ve çevresinde de rastlanılmıştır ¹².

Cam kaplara ait bazı kırık parçalar bu kazı yerinde de görülmüştür. Bunlar ekseriyetle şişe ağızları, kâse ve kavanoz dip ve kenarlarıdır.

Sur duvarının üzerine oturtulduğu yapılar bütün inşa özellikleri ve içinde bulunmuş olan kültür malzemelerine göre, bu çevrede tanıdığımız büyük hamam binası ve Maliye Meslek Okulu (Atatürk Kız Enstitüsü) ön avlusundaki yapılara uymaktadır. Bu gerçeklerin bize anlattıklarına göre, bu yerleşme izlerinin M. S. ikinci veya üçüncü yüzyıllara ait olmasını icabettirmektedir. İleride sikkeler üzerinden alacağımız sonuç bu iskân alanı içinde geçen hayatın ne kadar sürdüğünü bize gösterecektir.

III. SOĞUKKUYUDA GÖRÜLEN YERLEŞME VE ARKEOLOJİ BULUNTULARI

Ankara'nın Soğukkuyu mevkiinde 1946 yılı sonbaharında yeni bir askerî cezaevi binası kurmak için toprak hafriyatı yapılırken, bazı eski yapı izlerinin bulunduğu arkeoloji müzesince haber alınmıştı. Yerinde ve çok hassas bir ilgi ile bu iş takip edilerek durum Maarif Vekâleti Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğüne bildirilmişti. Bulunan eserlerin aydınlatılması için, gereken ödenek Türk Tarih Kurumu tarafından verilerek bu işin Kurum adına yapılması kararlaştırılmış ve hafriyat kurulacak binanın temel kazılarile birlik yürütülerek kısa bir zamanda ikmal edilmişti.

¹¹ Belleten, 19, Lev. LXXXII.

Catalogue of the Greek and Roman Lamps in the British Museum — London 1914.

¹² Belleten 19, Lev. XXXIII.

Araştırma alanının şehir içindeki mevki:

Yazılarımız başında ek olarak sunduğumuz haritanın incelenmesiyle de anlaşılacağı veçhile araştırma yapılan saha, Çankırı Caddesinin batısında ve Ankara şehri İmar Müdürlüğüne tanzim edilmiş bulunan haritanın 1317 numaralı adasına rastlamaktadır. Çankırı Caddesinin başladığı Ulus meydanından itibaren büyük hamam harabesini geçinciye kadar bu yolun batısı bir ören manzarasını göstermektedir. Büyük Millet Meclisi arka yüzü, bütün Soğukkuyu sahası, eski ve yeni askerî ceza evlerinin buldukları yerler ve tamir atölyeleriyle, odun kömür depolarının kapladığı sahalardan hep bu manzaladadır. Bizim bu defa incelemelerimize sahne olan kısım da bu bahsettiğimiz alanın merkezini teşkil etmektedir.

Yeni cezaevi yerindeki araştırmalarımız, zaman ve mevsimin darlığından inşaat yapılacak yerlerin hudutlarından dışarıya çıkarılamamıştır. Eğer imkân olup da bu sahanın çevresi araştırılabilse idi, daha önemli ve konumuzu aydınlatacak buluntularla karşılaşacağımız şüphesizdi. Biz bu yeni kazı yerinde bulduklarımızı bu alanın yakınında ve daha evvel yapılan araştırma yerleriyle birleştirerek, Ankara'mızın ilk çağlardaki iskân plânını bir derece daha aydınlatmış oluyoruz. Bir taraftan da yeni yeni ve önemli buluntuların ele geçmesi ihtimal olan sahaları da işaret etmiş bulunuyoruz (Res. 2).

Soğukkuyu kazı yerinde görülen mimarlık izleri:

Yeni kazı ve araştırma yerinde başlıca iki kısım mimarlık özelliklerine rastlamış bulunuyoruz.

1 — Özel yapı parçaları,

2 — Küçük bir hamam binası.

Kazılarımızın yeni kurulacak binanın vaziyet plânına uygun olan toprak hafriyatı ile birlikte yürütüldüğünü evvelce yazmıştık. Şüphe yok ki buluntuları bu ölçüler tahdit etmiş olduğundan, ancak bu sahaya rastlayan eserleri görüp tanımak mümkün olmuştur. (Res. 32). Kazı alanının doğu-batı istikametinde uzanan sahasında, bölmeler şeklinde karşımıza birtakım yapı gurupları çıkmıştır. Plânların tetkiki sonucunda bu duvarların ayrı ayrı ve iki eve ait olduklarını anladık. Doğudaki yapı az daha yüksek bir seviyede kurulmuş, batıdaki ise daha derince bir seviyede görülmekte idi. Plânımızın 13 numarası ile işaret edilen kısmında da özel bir yapının bazı parçaları bulunmuştur.

Kazı sahasında görülen yapıların durumu, bu kısmın sıkışık bir tarzda iskânın bulunduğuna işaret ediyorsa da, istikamet bakımından birbirlerini tutmaları intizamlı bir yerleşmenin yapıldığını da anlatmaktadır. Özel yapılarda temel ve kısmen üst duvarların tamamen kâgir ve kireç harçlı olduğunu gördük. Yapılarda muntazam tuğla hatıllar bulunduğu gibi, kullanılmış olan taşlar da oldukça itinalı hazırlanmışlardı. Duvarların 70-80 santim genişlikte olduklarını gördük. Plânımızın 15, 17 numaralı bölmelerinde, kenarları tuğla ile örülmüş pencere boşluklarına rastlanmıştır. Odaların içleri ve bazı duvarların dış yüzleri, kumlu kireç ve Horasan harcile sıvalı olarak bulunmuştur.

Küçük Roma hamamı binası :

Soğukkuyu kazısının en önemli mimarlık buluntusu hamam binasıdır. Bu bina plân ve yapı teknik özelliğiyle Ankaramız için orijinal bir örnektir (Res. 33). Hafriyat esnasında hamam plânının bir kısmını bulmak mümkün olmuş ve buna göre takip edilen izlerle diğer kısımları tamamlamak yolile bütün bir plân elde edilmiştir. Hafriyat sırasında harabenin, bodrum katı demek olan cehennemlikleri, servis kısımları, bir külhanı ile, bir kısım soğukluk yerine rastlanılmıştır.

Plânımızı inceleyecek olursak, binanın doğu kısmına rastlayan yerinde küçük bir holle içli ve dışı iki kapılı bir giriş yeri bulunmaktadır. Kapılardan geçildikten sonra, doğu ve batı istikametinde uzanan ve dik dörtgen plânlı bir salonla karşılaşılır. Bu salonun döşemesi sağlam blokağ üzerine kalın bir horasan tabakasile yapılmıştır. Kenarlarında üzerleri mermer kaplı olduğu anlaşılan alçak sedirler bulunmaktadır. Bu salonun duvarlarının da mermer kaplı olduğu izlerinden anlaşılmaktadır.

Buradan tek bir kapı ile hamam kısmına girilir. Hamamdan karşımıza ilk çıkan kısım, ufak tipte bir geçit holüdür. Bu yerin kapı karşısına gelen kısmı yarım daire plânlıdır. Taban döşemesi alttan tuğla ayaklar üzerinde olduğundan bu kısmın bir dereceye kadar ısıtıldığı anlaşılmaktadır. Bu küçük geçit holünden iki kapı ile sağ ve solda sıcak kısımlara girilir. Burada yine dik dörtken biçiminde plân gösteren bir kısım ile karşılaşılır. Buradan da büyük kemerli geçitlerle en sıcak yıkanma yerlerine ulaşılır. Hamamın en sıcak

kısmı, iki yarım yuvarlak ve bir dik dörtkenden meydana gelen salip şekilde plândadır.

Hamamın izah ettiğimiz bu teşkilâtından başka, en sıcak yıkanma yerinin güneyinde külhan kısımları, servis işlerini kolaylayan, yan ve arka avlular, su depolarına ulaşan geçitler bulunmaktadır. Hafriyat sırasında kesin tesbit edilen kısımlar sunduğumuz plânda tarama çizgilerle doldurulmuştur. Takip ettiğimiz kesin uçların delâleti ile elde bulunan plân, tam mânâsıyla bir simetrik esasa uygunluğu müşahede edildiğinden, hamamın tam plânını yapmak cesaretini göstermiş bulunuyoruz. Bu küçük hamam binasını-diğer büyük Roma hamamı hafriyatında çalışmış olmanın verdiği cesaretle- resim yolu ile tamamlayarak bilim alemine sunmayı yerinde bir iş bulduk ve bu maksatla da biri binanın plân durumu, diğeri genel heyetini gösterir iki resim hazırladık. Bu suretle yazılarımızla anlatılması uzun olacak hususları kısaca ifadeye çalıştık.

Hamam binasının yapı tekniği :

Zemin katı seviyesinde duvarların kalınlığı 80 santimden aşağı değildir. Binanın temel duvarları cehennemlik zeminden itibaren 2,5 metre daha derinliğe inmekte olduğundan bu binanın 4 metreye yakın yükseklikte bazı duvarlarını görmüş bulunuyoruz.

Duvarlar oldukça muntazam taşlarla ve kireçli harçlarla, itinalı bir şekilde örülmüştür. Duvar kısımlarında ve bilhassa üst seviyelerde 4 sıra tuğla ile örülmüş Hatıllar bulunmaktadır.

Binanın yuvarlak plânlı olan duvarları, tamamen tuğla ile örülmüşlerdir. Hamamın sıcak kısımlarındaki taban döşemeleri yuvarlak kalınca tuğlalarla örülmüş ayaklar üzerine basmaktadır. Bu sütuncuklar iki katlı taşlarla yapılmış blokaj üzerine döşenmiş horasan harca basmaktadır. Tabanların duvar diplerindeki mesnetleri daha ziyade dört köşe tuğla ile yapılmış ayaklardır. Bu tuğla direkler üzerine kalın ve geniş tuğla plâk konulduktan sonra kalın bir horasan harç tabakası zemin döşemelerini hasil eder. Tabanları taşıyan sütunların boylarının 120 santim olduğu görülmüştür.

Hamam harabesinde bulunan çeşitli mermer plâklara bakarak salon döşemeleriyle bir kısım duvarların bu madde ile kaplı olduğunu tahmin etmek güç değildir. Kaplama mermerleri arasında beyaz, boz ve siyah renkte olanlar da bulunmuştur.

Hamam harabesinin oldukça sağlam olarak ele geçen kısmı külhan yeridir. Buranın üstü 3,5 metre çapında ve tuğlalarla örölmüş bir tonozla örtölüdür. Tonozun tam ortasında 110 santim genişlikteki ayaklara basan takviye kemeri bulunduğu gibi, duvar dipleri de yanlarından ayrıca kaplama duvarlarla takviye edilerek tonozun yanları şakulî hale konulmuştur. Bu şekilde mukavemetli olması düşünölen bu yerin üstüne, munzam birtakım ağırlıkların gelmesi düşünölmüş olmalıdır. Belki de bu sahanın üstünde su hazinesi bulunmakta idi. Netekim, külhanın doğusunda birtakım geçitler ve boşluklar görölüyor ki bunlar, herhalde su depolarını idare ve kontrol işine yarıyan kısımlardır.

Hamamda kullanılan yapı malzemesi ve işçilik :

Hamamın duvar yapısına kullanılan taş malzeme Ankara'da bulunan yapı taşı nevidir. Bu taşlardan temel kısımlarında irileri ve üst kısımlarda ise orta boy ve düzgün olanları kullanılmıştır. Kapı kenar sökeleri ile yuvarlak duvarlar tuğla ile örölmüştür. Bu tuğlalar iki tip olarak görölür. Bir kısmı $3,5 \times 45 \times 42$ santim ölçüde olup duvar ve Hatıl örgülerile taban mesnetlerinde kullanılmıştır. Diğer bir kısmı da $3 \times 28 \times 40$ santim ölçüsünde ve ortalarında birer ufak delik bulunanlardır. Bunlarla da tonozlar örölmüştür. Üzerlerindeki delikler kireç harcı birbirine bağlamaya yararlar. Bazı küçük kemer örgülerinin, normal tuğlaların kırılmasile de yapıldığı görölmüştür.

Duvar örgülerinde kullanılan harç, normal kumla kireçten yapılmış ve beyaz renktedir.

Altları dolu ve boş taban döşemeleri, horasan denilen harçla yapılmıştır. Bu da iki nevidir. Bazı kısımlarda en alt tabakada tuğla parçaları irice olan bir harç bulunduğu gibi, mermer döşemelere yakın olan üst seviyelerde daha ince taneli olan bir nevi harç görölmektedir.

Duvarların yüzleri ilk defa ince kumlu bir harçla düzenlenmiş ve sonradan kalın bir tabaka halinde bir sıva ile kaplanmıştır.

Kazılar sırasında bulunan kaplama işine yarıyacak mermer parçaları çeşitli kalınlık göstermektedir. Bunların kalın kısımlarının taban döşemesi ve ince olanların da duvar kaplaması olması pek tabiidir.

Kazı toprağı tabakaları arasında çatı üzerlerine kaplanacak kiremitlere de rastlanılmıştır. Bunların bir kısmı kenarları kıvrık geniş plâklar olup, diğer bir nevide yarım daire kesitli uzun kiremitlerdir.

Harabenin içinde bazı kanallarla suların girip çıkmasına yarıyacak pişmiş topraktan yapılmış künkler de görülmüştür.

Soğukkuyu mevkiinde bulunan bu küçük hamam binası gerek plân ve gerek yapı karakterile, Çankırıkapı ören yerinde bulunan büyük Roma çağı hamam binasına uymaktadır. Burada büyük hamamda olduğu kadar itinalı bir malzeme kullanılmamış ve içcilikte de bazı ihmaller göze çarpmaktadır. Bu hal yeni bulunan hamam binasının çok küçük bir eser olmasile açıklanabilir.

İnceleme konumuz olan bu küçük hamam binası plân özelliği bakımından Romalı çağı hamamlarındaki kısım ve teşkilâtı ihtiva etmektedir¹³. Sunmuş olduğumuz plânda (Res. 32) 3. numara ile gösterilen yer Frigidarium hizmeti görecektir. 5, 6 numara ile işaret edilen yerler ise, külhan kısmından uzakça olması ve müsait bölmeli kısımları göstermesile, Tepidarium denilen ılık kısımlar olduğu gibi, 7 numara ile gösterilen en sıcak yerden de, Caldarium'u teşkil ederler.

Bulduğumuz yeni hamam binasını her husustaki benzerlikleriyle büyük hamam yapısına bağlayabilmekteyiz. Aşağıda açıklayacağımız başka küçük kültür buluntularıyla de bu benzerlik tekrar görülecektir. Buna göre, küçük hamam binasını büyük Romalı hamamı ile çağdaş bir yapı olarak kabul etmek istiyoruz. Elimize geçen bazı kültür belgeleri arasında Bizanslı çağı temsil eden parçalar olmasından ve hamam binasında da zamanla yapılmış tamire ve takviye izleri tesbit edilmiş bulunmasından, Roma çağında kurulmuş olan bu yapının Bizanslı devrinde de yaşadığını anlıyoruz.

Küçük Buluntular: Soğukkuyu kazı yerinde çok çeşit gösteren maddî kültür eşyasına rastlanılmış ise de üzerlerinde durulmaya değer parçalar, pişmiş toprak ve cam eserlerdir. Pişmiş toprak parçaları da şekil bakımından 3 gurupta tophyabiliriz.

¹³ Dr. Krenker, E. Krügker, H. Lehmann und H. Wachter, Die Trierer Kaiserthermen, Abtheilung I. Ausgrabungsbericht und grundsätzliche Untersuchungen Römischer Thermen 1929.

- 1 — Küçük testi ve kavanozlar
- 2 — Büyük tabak ve taslar (Kâseler)
- 3 — Kandiller.

Pişmiş toprak eser arasında yapıda kullanılan ve havalandırma işine yaradığını tahmin ettiğimiz künklerle, at figürinleri vardır.

Küçük testi ve kavanozlar şekil bakımından fazla çeşitlidir. İnce yapıda hazırlanmış çamurla, itinalı bir işçilik göstermektedir. Bir kısmının üzerlerinde ayrıca sürülmüş kil astarlar vardır. Bu kaplar genel olarak kırmızı renktedirler. Kulupları sade, oluklu ve şerit biçimindedir. Dipleri düz olduğu gibi, halka şeklinde olanları da vardır. Yüksek kaideli bir testi de görülmüştür. Küçük testiler gurubu arasında görebileceğimiz ve küçük toprak şişe de diyebileceğimiz kaplar çok sayıda bulunmuştur. Bunların hamamda kullanılan kokulu yağları veya değerli esansları taşıdığını zannediyoruz. Bu küçük kapların sağlamca kapanabilecek ağızları ve küçük birer kulupları vardır.

Büyük tabak ve taslar, genel olarak kalın kesitli kaplardır. Ağız kenarları fazla çıkıntılı ve cesurca hazırlanmıştır. Renkleri kırmızı ve koyu kırmızıdır. Bir kısmı da astarlı ise de bir çokları tabii çamuru rengini muhafaza etmektedir. Tabak ve kâseler de iyi hazırlanmış bir çamur kullanılmıştır.

Pişmiş topraktan yapılmış, çeşitli tip gösteren kandil parçalarına rastlamış isek de ender bir örnek olarak ayaklı bir kandil de bu hafriyatıta ele geçmiştir (Res. 46). Resimlerini sunduğumuz kandil parçaları arasında Bizanslı olan örnekler de görülür.

Cam eşya; küçük hamam harabesinde çeşitli tip gösteren toprak kap kaçakla birlikte camdan yapılmış kapların parçalarına da rastlanmıştır. Şekil bakımından karınlı ve tüp biçiminde şişelerle, geniş ayaklı kadehlerin kaideleri bulunmuştur. Bu cam eşyanın büyük bir kısmı renksiz ise de içlerinde koyu mavi renkte olanı da vardır.

Soğukkuyu hafriyatını buraya kurulacak binanın temel kazılarıyla birlikte yürünmek ve muayyen derinlikten daha aşağı tabakalara inmemek dolayısıyla bu tabakalar içinde bulunması gerekli kültür belgelerine bugün için rastlanamamıştır. Şöyle bir tesadüf olarak bu kazı yerinde Frig çağına delâlet eden çanak parçaları da bulduk. Gelecek zamanlarda genişliğine ve derinliğine bu sahada hafriyatıta

devam edilecek olursa ¹⁴ bugün şüpheli durumda bulunan hususlar da aydınlanacağı gibi Ankara'mızın bu bölgesindeki İlkçağ yerleşmesinin kesin şekli belli olacaktır.

Soğukkuyu araştırmalarımızda görülen mimarlık varlıkları ve bulunan küçük maddî kültür belgeleri her bakımdan yukarıda açıkladığımız iki kazı yerinde bulunanlara olduğu gibi, büyük Roma hamamı kazısında bulunanlara da benzemekte ve netice olarak, Çankırıkapısı höyüğüne bağlanmaktadır. Şu halde, Soğukkuyu kazısında üzerinde durmak imkânını bulduğumuz özel yapılarla, küçük hamam binası M. S. 2. veya 3. yüz yılda başlamış ve Bizanslı çağının içlerine doğru uzanan bir hayat sürmüş olmaktadır.



¹⁴ Temel hafriyatı devam eden bu kazı yerinde Cezaevi binası yapılmaktan vaz geçilmiştir. Bu durumu fırsat bilerek yeniden araştırmalara başlamak çok isabetli olur kanaatindeyiz.

